

JOACHIM ŚLIWA
(Kraków)

MARCEL TEOFIL GÓRKIEWICZ (1835–1910).
ZAPOMNIANY WSPÓŁPRACOWNIK
HEINRICHA SCHLIEMANNA

Do najważniejszych wydarzeń, żywo dyskutowanych zarówno w nauce, jak i w szerokich kręgach towarzyskich, należały w drugiej połowie XIX stulecia sensacyjne wręcz odkrycia Heinricha Schliemanna (1822–1890)¹. Swoją postawą, opartą na niepodważalnej wierze w przekaz Homera, zdołał pozyskać ogromne uznanie i podziw. Wyniki jego odkryć w zupełnie innym świetle usytuowały *Iliadę*, traktowaną już odtąd nie tylko jako wybitne dzieło starożytnej epiki, lecz także jako ważne źródło natury historycznej. Heinrichowi Schliemannowi nauka zawdzięcza ponadto odkrycie całej nowej epoki historycznej w dziejach Grecji – mam na myśli cywilizację epoki brązu i kulturę mykeńską.

Jako znawcę starożytności klasycznej należy Schliemanna cenić wysoko, nie miał on jednak odpowiedniego przygotowania jako archeolog, a była to już wówczas nauka mająca swoje metody i odpowiednie standardy i szybko dla swoich celów wykorzystująca nowe możliwości innych dyscyplin badawczych. Pod tym względem był Schliemann całkowitym dyletantem, dla którego sam postęp prac terenowych regulowały zupełnie inne czynniki. Istotny był także bezpośredni spór dotyczący lokalizacji Troi/Ilionu, dokonywany z Homerem w ręku: poczynając od ustaleń, że Homerowej Troi szukać należy pod wzgórzem Bunarbaşı (której zwolennikiem był początkowo także Schliemann), szala przechylać się zaczęła na rzecz wzgórza Hisarlık. Tu ostatecznie Schliemann uzyskał swój niekwestionowany sukces². W trakcie prac wykopaliskowych popełnił jednak szereg błędów, które później tylko częściowo udało się skorygować jego współpracownikom i następcom³.

---

¹ Zob. W. W. de Grummond, *Schliemann, Heinrich*, [w:] *An Encyclopedia of the History of Classical Archaeology*, t. II, oprac. N. Thomson de Grummond, Fitzroy Dearborn, London – Chicago 1996, s. 1016–1019; S. Kennel, *Schliemann, Heinrich*, [w:] *Der Neue Pauly Supplemente*, t. VI: *Geschichte der Altertumswissenschaften. Biografisches Lexikon*, Metzler, Stuttgart – Weimar 2012, szp. 1136–1141.

² Badania wykopaliskowe w Troi rozpoczął Schliemann w październiku 1871 r.; następne kampanie odbyły się w latach 1872 i 1873 oraz po przerwie w latach 1878 i 1879 i następnych. Wilhelm Dörpfeld włączył się do prac terenowych w r. 1883.

³ Krytyczny i pełen rezerwy stosunek do odkryć Schliemanna jako jeden z pierwszych wykazał Józef Ignacy Kraszewski. Por. J. Śliwa, *Czarnomska wyprawa Józefa Ignacego Kra-*

Badaczem, który na trojańskim stanowisku wprowadził nowe koncepcje i rozwiązania, był Wilhelm Dörpfeld (1853–1940)⁴. W efekcie skorygował on stratyografię sporządzoną przez Schliemanna, między innymi wskazując na warstwę VI jako właściwą dla wydarzeń związanych z *Iliadą* (według Schliemanna miała to być warstwa II)⁵. Dziełem Dörpfelda jest też szczegółowa analiza poszczególnych obiektów architektonicznych, odsłoniętych w kolejnych kampaniach wykopaliskowych⁶.

W latach następnych Troja stanowiła przedmiot dalszych dociekań i prac terenowych. W okresie międzywojennym badania na wzgórzu Hisarlık (do r. 1938) prowadziła ekipa amerykańska pod kierownictwem Carla Blegena. Po upływie pięćdziesięciu lat, poczynając od r. 1988, wykopaliska trojańskie podjęła ekipa niemiecka, pracująca pod kierunkiem Manfreda Korfmanna. Również i ten etap nie należał do najłatwiejszych, gdyż zaowocował ostrym sporem na temat oceny właściwej roli i znaczenia Troi Homerowej w ówczesnym świecie, jej roli politycznej, a także rangi jako ośrodka gospodarczego i punktu wymiany handlowej (rolę tę część badaczy uznała za celowo i bezpodstawnie wyolbrzymioną)⁷.

Ponadto w ostatnich parudziesięciu latach z pełnym przekonaniem i na podstawie starannych kwerend archiwalnych zwrócono uwagę na szereg nie tylko niedopatrzeń, ale wręcz nadużyć, których w terenie dokonał sam Schliemann⁸. Powstało na ten temat wiele prac, których celem jest w głównej mierze skorygowanie raportów wykopaliskowych i innych ustaleń Schliemanna⁹.

---

szewskiego, [w:] id., *Badacze, kolekcjonerzy, podróżnicy. Studia z dziejów zainteresowań starożytnych*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2012, s. 184–185.

⁴ D. A. Trail, *Dörpfeld (Doerpfeld), Wilhelm* [w:] *An Encyclopedia...* (zob. wyżej, przyp. 1), t. I, oprac. N. Thomson de Grummond, Fitzroy Dearborn, London – Chicago 1996, s. 372; K. Herrmann, *Dörpfeld, Wilhelm*, [w:] *Der Neue Pauly...* (zob. wyżej, przyp. 1), szp. 321–323. Zob. także P. Goessler, *Wilhelm Dörpfeld. Ein Leben im Dienst der Antike*, Stuttgart 1951.

⁵ Zabudowa warstwy VI uległa zniszczeniu około 1300 r. p.n.e. (przypuszczalnie był to skutek trzęsienia ziemi), natomiast warstwa kolejna (VII) uległa destrukcji około r. 1200 p.n.e. (miasto upadło pod ciosami najeźdźców); z Troją Homerową identyfikowana jest obecnie warstwa VIIa (por. J. Śliwa, *Sztuka i archeologia starożytnego Wschodu*, PWN, Warszawa – Kraków 1997, s. 41–48, 52–53, 62–64).

⁶ Kursowało niegdyś wśród archeologów żartobliwe powiedzenie, że to właśnie Dörpfeld stanowił największe odkrycie Schliemanna (zob. m.in. A. Rumpf, *Archäologie*, t. I. *Einleitung. Historischer Überblick*, Berlin 1953, s. 95).

⁷ Wyrazicielem takiego krytycznego stanowiska jest prof. Frank Kolb, autor wielu publikacji na ten temat. Por. m.in. jego *Tatort Troja. Geschichte – Mythen – Politik*, Schöningh, Paderborn 2010 (zob. także w języku polskim: F. Kolb, *Troja. Mity, polityka, historia i nauka*, przeł. L. Mrozewicz, Wydawnictwo Contact, Poznań 2009 [Xenia Posnaniensia. Series altera 36]).

⁸ Sporą rolę odegrały bez wątpienia także cechy osobowości Schliemanna, na które w dobitny sposób wskazał W. M. Calder III, *Schliemann on Schliemann. A Study in the Use of Sources*, GRBS 13, 1972, s. 335–353 (zob. także mój przekład tego tekstu [dokonany za zgodą autora]: *Schliemann o sobie. Studium o umiejętności korzystania ze źródeł*, Meander 30, 1975, s. 119–138).

⁹ Por. m.in. *Myth, Scandal, and History. The Heinrich Schliemann Controversy and a First Edition of the Mycenaean Diary*, oprac. W. M. Calder III, D. A. Trail, Wayne State University Press, Detroit 1986, oraz szczególnie D. A. Trail, *Schliemann of Troy. Treasure and Deceit*,

Troada, myśl o poznaniu klasycznego krajobrazu stanowiącego tło najslawniejszej epepei, inspirowała także podróżników i badaczy polskich, wyzwalając przy okazji możliwość snucia własnych spostrzeżeń i komentarzy¹⁰. Nieco dłużej „w sławnej Ilionu krainie” zatrzymał się w 1814 r. (od 25 do 27 kwietnia) Edward Raczyński¹¹, swym wrażeniom i obserwacjom poświęcając spory fragment spisywanego wówczas *Dziennika*¹².

W maju 1820 r., w trakcie dłuższej podróży bliskowschodniej, do Troady dotarł także Józef Julian Sękowski¹³. W jednym z listów informował wówczas:

Zatrzymałem się dni osiem w Dardanelu, dla zwiedzenia Sestos, Abydos, a szczególnie Troady. Przebiegłem wszystkie strony tej ostatniej, z Homerem w rękę [...]. Nigdy w życiu nie miał tak przyjemnej chwili, jak podróż w Troadzie. Śmiało nawet powiedzieć mogę, iż niepodobna czuć całej piękności Iliady, równie jak jej należyście rozumieć, nie widząc tych miejsc rozkosznych, podwójnym urokiem, przyrodzenia i pędzla Homera, czarujących¹⁴.

Natomiast w innym z listów dodawał:

Zdjąłem niektóre widoki, jako to: płaszczyzny trojańskiej, grobowca Achillesa, Ajaksa, Hektora, rozwalin Ilium i świątyni Apollina Tymbryjskiego, oraz napisy, jakim znalazł¹⁵.

St. Martin's Press, New York 1995, a także W. Schindler, *An Archaeologist on the Schliemann Controversy*, Illinois Classical Studies 17, 1992, s. 135–151.

¹⁰ Odpowiedniego zestawienia dokonał T. Sinko, *Polscy podróżnicy w Grecji i Troi*, Kraków 1925 (uwzględnia m.in. Jana Potockiego, Edwarda Raczyńskiego oraz Ignacego Hołowińskiego).

¹¹ Edward Raczyński (1786–1845), konserwatywny polityk i działacz społeczny, mecenas sztuki i nauki, kolekcjoner. Por. A. Wojtkowski, *Edward Raczyński i jego dzieło*, Poznań 1929, oraz S. Kieniewicz, *Edward Raczyński*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXIX, 1986, s. 629–632; ostatnio także W. Molik, *Edward Raczyński 1786–1845*, Wydawnictwo WBP, Poznań 1999.

¹² E. Raczyński, *Dziennik podróży do Turcji odbytej w roku 1814*, Wrocław 1823, s. 237–285 (rozdział szósty). Wcześniej (1821) ukazało się również wydanie ilustrowane, natomiast w r. 1824 – wydanie w języku niemieckim. Starożytną Troję, zgodnie ze znanymi mu ówczesnie ustaleniami, upatrywał Raczyński we wzgórzu Bunarbaşı (por. *Dziennik podróży...*, s. 261). Por. także Molik, op. cit., s. 48–60.

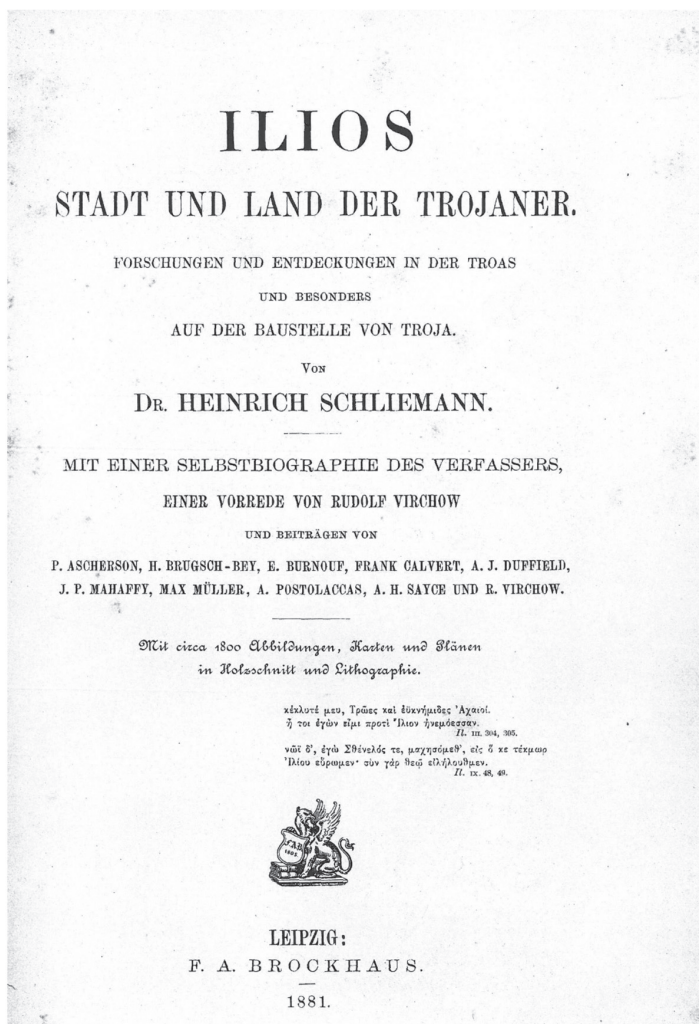
¹³ Józef Julian Sękowski (1800–1858), orientalista, literat i dziennikarz, używający m.in. pseudonimu „Baron Brambeus”. Absolwent Uniwersytetu w Wilnie; w latach 1819–1821 odbył podróż na Bliski Wschód i do Egiptu. W okresie 1822–1847 profesor turkologii i arabistyki Uniwersytetu w Sankt Petersburgu. Jego dorobek badawczy i literacki zaliczany jest do kręgu nauki rosyjskiej. Por. bliżej: W. Kawierin, *Baron Brambeus. Istorija Osipa Sienkowskogo, žurnalista, riedaktora Biblioteki dla cztenija*, Leningrad 1929 (oraz nowe wydanie: Moskwa 1966); L. Pedrotti, *Józef-Julian Sękowski. The Genesis of a Literary Alien*, Berkeley 1965; D. Ambroziak, *Każdy baron ma swoją fantazję. Józef Sękowski, Polak z pochodzenia, Rosjanin z wyboru*, Wydawnictwo UO, Opole 2007. Zob. także ostatnio J. Śliwa, *Józef Julian Sękowski (1800–1858). Doktor filozofii Uniwersytetu Jagiellońskiego i członek zagraniczny Towarzystwa Naukowego Krakowskiego*, Rocznik Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie 63, 2018, s. 183–196.

¹⁴ List datowany w Smyrnie/Izmirze, 29 maja 1820 r., skierowany był do Joachima Lelewela (zob. Pamiętnik Warszawski 18, 1820, s. 120–121, oraz Rozmaitości, nr 139 z dnia 5 grudnia 1820 r., s. 560).

¹⁵ List datowany 4/16 maja 1820 r. „z Dardanelu w Azyi”, skierowany najprawdopodobniej do Kazimierza Kontryma (zob. Pamiętnik Warszawski 19, 1821, s. 397).

Jak więc można sądzić, sporządził Sękowski interesującą dokumentację tego historycznego miejsca, w tym także zapis widocznych jeszcze wówczas inskrypcji¹⁶.

Jak się okazało, po latach nie zabrakło Polaka pod Troją także w trakcie jednej z kampanii wykopaliskowych prowadzonych przez Heinricha Schliemanna. W dodatku zjawił się tam w roli specjalisty, a sporządzona przez niego dokumentacja uwzględniona została w publikacji podsumowującej wyniki wieloletnich badań¹⁷.

1. Schliemann, *Ilios...* (zob. przyp. 17), strona tytułowa

¹⁶ Niestety, materiały te nie zachowały się w spuściźnie Sękowskiego.

¹⁷ H. Schliemann, *Ilios. Stadt und Land der Trojaner. Forschungen und Entdeckungen in der Troas und besonders auf der Baustelle von Troja*, Leipzig 1881, plany V i VI.

Marcel Teofil Górkiewicz (il. 2) urodził się 26 kwietnia 1835 r. w Warszawie jako syn Franciszka Mikołaja Górkiewicza i Julianny z Korzybskich; zmarł w r. 1910 w Izmirze, pochowany został tamże¹⁸. W latach 1850–1854 Górkiewicz studiował inżynierię w Sankt Petersburgu¹⁹, natomiast w latach 1854–1856 znalazł się jako uczestnik wojny krymskiej w regimencie kozackim Sadyka Paszy (Michała Czajkowskiego). Przebywał następnie na obszarze państwa osmańskiego, lecz wrócił do kraju, by wziąć udział w powstaniu styczniowym (1863). Po jego upadku, by uniknąć uwięzienia i bezwzględnych represji, udał się na emigrację. Tu drogi powiodły go znowu ku wschodowi, na Mołdawię i Wołoszczyznę (1864–1866). Poczynając od r. 1866 przebywał w Widinie i Ruszczuku (Ruse), następnie w Stambule i wreszcie w Izmirze (Smyrnie). Pełnił wówczas rozmaite funkcje, wykorzystując swe kompetencje zawodowe; jako doświadczony inżynier kierował do ostatnich lat kopalnią w pobliżu Izmiru²⁰. Górkiewicz był dobrze znany i ustosunkowany w kręgach ówczesnej elity prowadzącej przemysłowe i handlowe interesy w państwie osmańskim²¹. Ponieważ związany był familijnymi więzami (poprzez żonę) między innymi z rodziną Calvertów²², stąd zapewne rekomendacja, która łatwo dotrzeć mogła do Schliemanna, poszukującego specjalistów niezbędnych przy prowadzeniu jego poszukiwań.

W r. 1879 (piąty sezon wykopaliskowy na wzgórzu Hisarlık) postanowił Schliemann oprócz prac na zasadniczym stanowisku podjąć także badania na pobliskim obszarze. Dla „homeryckiej” topografii istotne znaczenie miały także liczne kurhany, w tym tak zwane tumulusy herosów usytuowane na trojańskiej równinie, na przykładzie Yenışehir (starożytny Sigaion/Sigeum). Ważną sprawą było ustalenie, czy

¹⁸ Był wnukiem Stanisława Korzybskiego, pierwszego właściciela Wilczysk (województwo lubelskie, powiat łukowski). W miarę pełny życiorys Górkiewicza i jego licznych potomków wraz z legendą herbową „Habdank” przedstawił na stronie internetowej jeden z jego prawnuków, Quentin Compton-Bishop (<http://levantineheritage.com/testi67.htm>, dostęp 5 listopada 2019).

¹⁹ Wydaje się mało prawdopodobne, aby w wieku 15 lat mógł zostać studentem i uzyskać dyplom inżynierski mając zaledwie lat 19. Zapewne rozpoczął wówczas wspomniane studia, lecz ukończył je w innych okolicznościach i prawdopodobnie już nie w Petersburgu.

²⁰ Była to kopalnia korundu w Aziziye/Çamlık, należąca do Abbotów. Wtedy też Górkiewicz wraz z całą rodziną zamieszkał w pobliżu.

²¹ Jego żoną była Helen van Lennep (1848–1927), pochodząca z rodziny bogatych kupców holenderskich (była spokrewniona zarówno z rodziną Calvertów, jak i Abbotów, brytyjskich kupców działających od pokoleń w Turcji). Już jako wdowa Helen opuściła Turcję w r. 1922 wraz z rodziną jednej z córek i zamieszkała w Paryżu. Również pozostałe dzieci Górkiewiczów (pięć córek i trzech synów) i ich rodziny wkrótce opuściły Turcję. Jeden z synów, Alfred, zamieszkał w Polsce (wraz z córką Joanną i jej rodziną zginął tragicznie w czasie II wojny światowej).

²² Frank Calvert (1828–1908), geolog, archeolog, dyplomata. Po dłuższych studiach i poszukiwaniach wskazał na wzgórze Hisarlık (był zresztą właścicielem połowy terenu) jako miejsce dawnej Troi i pierwszy rozpoczął tam prace wykopaliskowe. Nie mogąc ze względu na brak odpowiednich środków badań tych kontynuować, nakłonił Schliemanna do ich przejęcia. Por. D. A. Trail, *Calvert, Frank*, [w:] *An Encyclopedia...* (zob. wyżej, przyp. 4), s. 220. Zob. także S. Heuck Allen, *Finding the Walls of Troy. Frank Calvert and Heinrich Schliemann at Hisarlık*, University of California Press, Berkeley – Los Angeles – London 1999 i D. Maliszewski, *Frank Calvert i Heinrich Schliemann: suplement do katalogu wystawy „Troja”*, Meander 64–67, 2009–2012, s. 246–253.

są to istotnie kurhany-grobowce, ewentualnie, co kryją ich wnętrza i jak można te obiekty datować (il. 3)²³. Mimo że zgodę na prowadzenie badań Schliemann uzyskał już w styczniu 1879 r., ze względu na przeciągające się formalności do pracy mógł przystąpić dopiero 17 kwietnia 1879 r.²⁴ Kierowanie badaniami na dwóch tumulach (położonych na południowy zachód od wzgórza Hisarlık) spośród kilkunastu zlecił, jak sam pisze, „swemu doskonałemu inżynierowi M. Gorkiewiczowi”²⁵.

2. Marcel Teofil Górkiewicz (1835–1910).
Zdjęcie archiwalne (około 1900 r.) ze zbiorów prywatnych

Do najwyższych należał tumulus dominujący nad równiną Skamandra (il. 3), widoczny z morza i dlatego mogący służyć jako dogodny punkt sygnalizacyjny,

²³ W przebadanych obiektach, jak się okazało, nie natrafiono na ślady pochówków, a więc uznane zostały jedynie za cenotafy.

²⁴ Obszar swych przyszłych badań na terenie Troady opisał Schliemann już znacznie wcześniej, por. jego *Ithaque, Péloponnèse, Troie. Recherches archéologiques*, Paris 1869, s. 213–217 (oba opisane niżej stanowiska: s. 216–217).

²⁵ Schliemann, *Ilios...* (zob. wyżej, przyp. 17), s. 734. W czasie omawianej kampanii radą służyli Schliemannowi również zaprzyjaźnieni z nim Rudolf Virchow (1821–1902), anatom i patolog, oraz Émile-Louis Burnouf (1821–1907), orientalista, teozof, w latach 1867–1875 dyrektor École Française w Atenach. Burnouf prowadził pomiary kartograficzne, jego dziełem jest większość rysunków wykonanych w trakcie kampanii i opublikowanych w dziele Schliemanna *Ilios*.

3. Troada, przylądek Yenişehir (starożytne Sigaion/Sigeum). Tumulus Üçek Tepe (widok od północy), na którym badania w r. 1879 prowadził inżynier Marcel Teofil Górkiewicz (Schliemann, *Ilios...* [zob. wyżej, przyp. 17], s. 733, il. 1515)

a zarazem miejsce, z którego doskonale można było obserwować obszar, na którym niegdyś rozgrywały się poszczególne sceny *Iliady*²⁶. Biorąc pod uwagę te elementy, badacze i podróżnicy dziewiętnastowieczni mylnie uważali ten wyniosły kopiec za grobowiec jednego z herosów trojańskich, Ajzytetesa²⁷, z którego Polites (syn Priama) obserwować miał flotę Achajów oraz ich obozowisko (Hom. *Il.* II 793–794):

Siedział na szczycie grobowca starego Ajzytetesa,
 Bacząc na chwilę, gdy ruszą od swych okrętów Achaje²⁸.

Przez mieszkańców okolicy tumulus ten określany był jako Üçek Tepe, a wśród miejscowych Greków uchodził za grobowiec proroka Eliasza (μνημα Ἠλίου)²⁹. Natomiast zgodnie z ustaleniami Schliemanna miał to być obiekt znacznie późniejszy,

²⁶ Jak stwierdzał sam Schliemann: „Von seiner Spitze hat man eine volle Rundschau über den ganzen Schauplatz der Ilias” (*Ilios...*, s. 751).

²⁷ Ajzytetes, ojciec Alkathoosa (Hom. *Il.* XIII 427). Zob. W. W. H. Roscher, *Aisyyetes*, [w:] *Ausführliches Lexikon der griechischen und römischen Mythologie*, t. I, oprac. id., Leipzig 1884–1890, szp. 197. Wśród przypisujących wówczas ów tumulus Ajzytetesowi znajdowali się m.in. Jean-Baptiste Le Chevalier, Philip Barker Webb oraz August de Choisel-Gouffier.

²⁸ Przeł. Kazimiera Jeżewska. Edward Raczyński, powołując się na ten sam ustęp *Iliady*, znając opinię Chevaliera („Na tym wzgórzu [...] mieli Trojanie śpiega, który poruszenia Greków na flocie i w obozie ich uważał”), nie do końca przekonany jest o słuszności tej identyfikacji; dodaje jednak: „pewna atoli, że kopiec, który on grobem Ezyeta być mieni, tak jest położony, że z niego widzieć można nadbrzeże, gdzie flotta grecka stała” (Raczyński, op. cit. [zob. wyżej, przyp. 12], s. 277–278).

²⁹ Tureckie słowo *üçek* (dzisiejsza forma literacka *ocak*) oznacza palenisko, ognisko; wiąże się to ze zwyczajem corocznego palenia w dzień św. Ilii/Eliasza (1 sierpnia) ognisk na szczycie tego wzgórza. Wyraźny ślad tego zwyczaju stanowią nawarstwienia popiołów, węgla drzewnych i fragmentów ceramiki. Por. Schliemann, *Ilios...*, s. 733. Obecnie tumulus ten (od nazwy pobliskiej wsi) określany jest jako Üvecik Tepe. Zob. G. Bieg, *Antike Steinbrüche und Tumuli*, [w:] *Stadt und Landschaft Homers. Ein historisch-geographischer Führer für Troja und Umgebung*, oprac. V. Höhlfeld, Zabern, Mainz 2009, s. 243–244, oraz C. B. Rose, R. Körpe, *The Tumuli of*

wzniesiony przez Karakallę dla uczczenia Festusa, zmarłego w Troadzie w r. 225 w trakcie orientalnej podróży cesarza³⁰. Ponieważ nieustalone były jeszcze wówczas optymalne metody badawcze stanowisk tego typu, Schliemann zarządził drążenie pionowego szybu (poczynając od wierzchołka tumulusu), który miał sięgać aż do calca³¹. W pewnym momencie, by uzyskać w miarę szeroki obraz sytuacji, postanowiono wydrążyć także poziomy korytarz, pod kątem prostym łączący się ze wspomnianym szybem³². W efekcie stwierdzono, co dokumentują rysunki wykonane przez Górkiewicza, że tumulus krył w swym wnętrzu kwadratową kamienną wieżę o bokach $4,50 \times 4,50$ m i wysokości 11,80 m, wzniesioną na podbudowie ze starannie dopasowanych bloków wapienia (il. 4)³³. Nie tylko stosunkowo późny materiał uzyskany w trakcie prac, lecz także niezwykle rozmiary konstrukcji zdaniem Schliemanna stanowić miały dodatkowy argument wskazujący na Karakallę jako jej inicjatora, starającego się swymi czynami usilnie naśladować Aleksandra Wielkiego³⁴.

Drugi tumulus, na którym zgodnie z wymaganiami Schliemanna badania prowadził inżynier Górkiewicz, to Beşik Tepe (jego wysokość wynosiła 12 m, średnica 50 m)³⁵. Prace na tym stanowisku prowadzone były równoległe z badaniami omówionymi powyżej, zgodnie z analogicznym podejściem, to znaczy drążąc pionowy szyb i prostopadłe galerie (do calca ekipa dotarła po 24 dniach pracy)³⁶. Tumulus ten przez poprzedników Schliemanna identyfikowany był z grobowcem Peneleosa, dowodzącego Beotami walczącymi pod Troją (Hom. *Il.* II 494)³⁷. Ponieważ nie natrafiono tu jednak

---

Troy and the Troad, [w:] *Tumulus as Sema. Space, Politics, Culture and Religion in the First Millennium BC*, oprac. O. Henry, U. Kelp, de Gruyter, Berlin – Boston 2016, s. 376–377.

³⁰ O przebiegu prac i interpretacji wyników zob. Schliemann, *Ilios...*, s. 732–739 oraz plany V i VI. Argumentacja dotycząca Festusa wraz z odpowiednim cytatem z Herodiana (IV 8, 3–5): *ibid.*, s. 737 (cesarz miał otruć swego wyzwolenca, wszechwładnego Festusa, jedynie w tym celu, by móc „swemu Patrokłowski”, podobnie jak Achilles, zorganizować odpowiedni pochówek i wznieść grobowy monument). Późne datowanie tumulusu potwierdzają m.in. D. Hertel, *Die Mauern von Troja. Mythos und Geschichte im antiken Ilion*, Beck, München 2003, s. 201–202 (czasy hellenistyczne lub rzymskie) oraz W. Leaf, *Troy. A Study in Homeric Geography*, Cambridge 1912 (grobowiec Festusa).

³¹ Współpracę terenową z prof. Dörpfeldem, stosującym nowsze metody badań stratygraficznych, nawiązał Schliemann dopiero w r. 1882.

³² Drążenie pionowego szybu o znacznej głębokości stanowiło dość istotny problem natury technicznej oraz wymagało odpowiednich zabezpieczeń. Ziemię z coraz większej głębokości wydobywano przy pomocy kołowrotu zamontowanego na trójnogu usytuowanym na szczycie tumulusu (jego konstrukcja widoczna jest na il. 3). Bez wątplenia kwestia rozwiązań technicznych i zapewnienie bezpieczeństwa robotnikom należały do kompetencji Górkiewicza. Natomiast ryzyko związane z niebezpieczną pracą w szybie i tunelu starał się Schliemann zrekomensować znacznie wyższym wynagrodzeniem, wypłacanym pracującym w tych miejscach robotnikom.

³³ Schliemann, *Ilios...*, s. 734–738, plany V i VI.

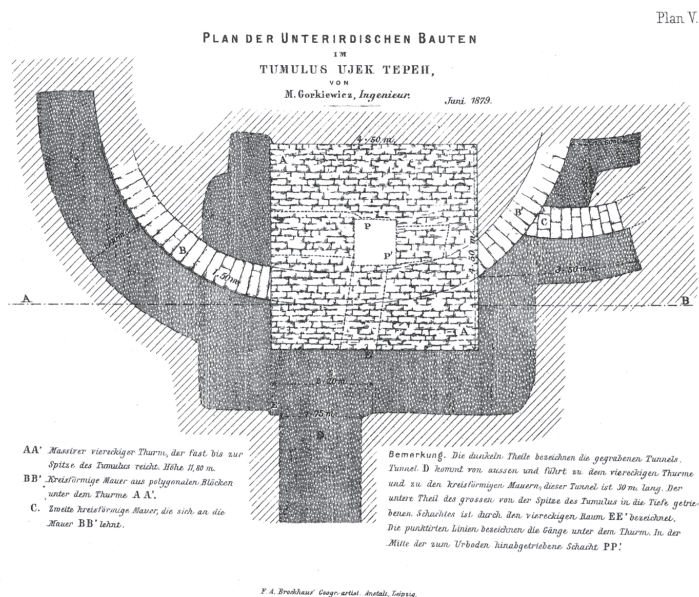
³⁴ *Ibid.*, s. 737.

³⁵ *Ibid.*, s. 739–744.

³⁶ *Ibid.*, s. 740.

³⁷ O usypaniu przez Achajów wysokiej mogiły dla Peneleosa wspomina Quint. Smyrn. VII 158–160. Zob. Ph. Barker Webb, *Topographie de la Troade ancienne et moderne*, Paris 1844, s. 66.

4. Üçek Tepe. Plan konstrukcji odsłoniętych przez inżyniera Marcela Teofila Górkiewicza (Schliemann, *Ilios...* [zob. wyżej, przyp. 17], plan V)

w trakcie prac na ślady jakiegokolwiek pochówku, lecz jedynie wyraźne nawarstwienia osadnicze, uznano, że jest to tell, kryjący w sobie pozostałości dawnej osady³⁸.

Warto przypomnieć, że po stosunkowo krótkim okresie współpracy z Heinrichem Schliemannem spotykamy Marcela Górkiewicza raz jeszcze w kręgu poszukiwań archeologicznych na terenie Turcji. W październiku 1882 r. znalazł się bowiem wśród uczestników ekspedycji zorganizowanej przez Karola Lanckorońskiego (1848–1933) w celu dokonania eksploracji miast starożytnej Pamfilii i Pizydii³⁹. Bliższą charakterystykę Górkiewicza przekazał przy tej okazji Felix von Luschan (1854–1924)⁴⁰, uczestniczący również w tym przedsięwzięciu badawczym:

³⁸ Schliemann, *Ilios...*, s. 743. Nowsze wykopaliska z lat 1998–1999 pozwoliły na datowanie tych nawarstwień na III wiek p.n.e. Zob. Bieg, op. cit. (zob. wyżej, przyp. 29), s. 242 (Beşik-Sivri Tepe).

³⁹ Była to druga z kolei podróż Lanckorońskiego do południowej Turcji (październik 1882 – kwiecień 1883) z myślą o przygotowaniu właściwej ekspedycji, której rezultaty opublikowane zostały później jako *Städte Pamphiliens und Pisidiens*, t. I–II, Wien 1890–1892. Bliżej na temat tych przedsięwzięć zob. J. A. Ostrowski, *Archeologiczna wyprawa Karola Lanckorońskiego do Pamfilii i Pizydii*, *Folia Historiae Artium*, s. n., 4, 1998, s. 67–73, oraz id., *Śladami hrabiego Karola Lanckorońskiego po Pamfilii i Pizydii*, *Alma Mater* 99, 2008, s. 148–155.

⁴⁰ Lekarz, antropolog, etnolog; uczestnik i kierownik wielu ekspedycji badawczych. Zob. *Felix von Luschan (1854–1924). Leben und Wirken eines Universalgelehrten*, oprac. P. Ruggendorfer, H. Szemethy, Böhlau, Wien 2009.

Mąż około pięćdziesiątki, potężny, przystojny i postawny, jak tylko wyobrazić sobie można polskiego bohatera narodowego; żonaty, ma piękną żonę i pięcioro dzieci, odwiedziłem ich w Smyrnie. Jest bardzo zdolny i inteligentny [...], posiada doskonałe maniery światowca [...]. Z upodobaniem mówi tylko po francusku, co dla mnie jest bardzo przydatne, ale posługuje się też tureckim i greckim i wywiera doskonale wrażenie⁴¹.

* * *

Niezależnie od przytoczonych informacji, wyjaśnienia domagają się też co najmniej dwie wzmianki prawdopodobnie dotyczące Marcela Teofila Górkiewicza. Występuje w nich nazwisko „Górkiewicz”, lecz być może z omyłkowo podanym imieniem (ewentualnie bez imienia). W pierwszej z nich mowa jest o Antonim Górkiewiczu, uczestniku wojny krymskiej, inżynierze w służbie osmańskiej, który w latach sześćdziesiątych XIX wieku zatrudniony był w okręgu Ruszczuk (Ruse), natomiast od r. 1866 pracować miał w Smyrnie⁴². Informacje te doskonale odpowiadają faktom znanym z życiorysu Marcela Teofila Górkiewicza. Natomiast o Górkiewiczu (bez imienia) spotkanym w Smyrnie również w r. 1866 wspomina w swych notatkach dr Władysław Jabłonowski (1841–1894), który wiele lat spędził na Bliskim Wschodzie⁴³. Również i ta informacja zgodna jest ze stanem faktycznym. Górkiewicza (bez imienia), jako oficera spotkanego w Turcji, wspominał także w swej relacji Zygmunt Mineyko⁴⁴.

j.sliwa@uj.edu.pl

ARGUMENTUM

Marcellus Górkiewicz, archaeologus Polonus, anno 1879 rogatu Henrici Schliemann dirigebat excavationes duorum tumulorum prope locum antiquae Troiae sitorum. Quorum imagines ab eo pictae apparent in libro Schliemanniano, cui titulus est Ilios, anno 1881 Lipsiae edito.

⁴¹ F. von Luschan, list do ojca z dnia 17 października 1882 r., zob. H. D. Szemethy, *Karl Graf Lanckoroński und seine Verdienste um die archäologische Erforschung Kleinasien*, [w:] *Karl Lanckoroński und seine Zeit*, oprac. B. Dybaś, A. Ziemełwska, I. Nöbauer, LIT Verlag, Wien 2014, s. 133 (Kulturgeschichte 2). Autor listu zaznacza też dalej, że Lanckoroński, znający Górkiewicza dłużej, niezbyt go lubi (zarzuca mu m.in. pewną opieszałość, despotyzm i bezwzględność); von Luschan natomiast, „przebywając dłużej w jego towarzystwie, ma w pełni uzasadnioną podstawę, by stanąć po stronie Górkiewicza”. Z uznaniem wyraża się też o jego kompetencjach technicznych, wyrównujących pewne braki w zakresie wiedzy archeologicznej.

⁴² Zob. J. Łątka, *Słownik Polaków w Imperium Osmańskim i Republice Turcji*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2005, s. 116.

⁴³ Por. Biblioteka PAU i PAN w Krakowie, rkps 2180, t. II, k. 54v–55r (w tym kontekście wspomniany jest też nieznanany nam skądinąd „inżynier Krupka”). Zob. także B. Orłowski, *Osiągnięcia inżynierskie Wielkiej Emigracji*, Wydawnictwo IHNOiT PAN, Warszawa 1992, s. 68, 71 oraz 98.

⁴⁴ Z. Mineyko, *Z tajgi pod Akropol. Wspomnienia z lat 1848–1866*, Pax, Warszawa 1971, s. 166.